

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ УГОРЩИНИ 2011 РОКУ

ДОРОШЕВА Олена Миколаївна - доцент кафедри конституційного і міжнародного права Донецького національного університету, кандидат юридичних наук

В данной статье автор рассматривает социокультурные основы понятия прав человека в Конституции Венгрии. В статье содержится вывод о правовом закреплении в Конституции Венгрии традиционных подходов к сущности и процессу воспроизведения общественных отношений. Приводятся примеры наиболее спорных, с точки зрения права Европейского Союза, статей Конституции Венгрии относительно принципов организации общества. Проведен сравнительный анализ понятия прав человека, содержащегося в предыдущем и нынешнем основном законе Венгрии, а также в праве Европейского Союза и Совета Европы.

Ключові слова: права людини, Конституція Угорщини, традиційні цінності, право Європейського Союзу та Ради Європи.

Актуальність

Інститут державного суверенітету, серед інших невід'ємних та важливих прав держави, включає в себе суверенне право державних інституцій через законодавчі і, у свою чергу, виконавчі механізми, визначати засади організації та відтворення суспільного життя. Проблема захисту прав людини наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття увійшла у гостре протиріччя із соціокультурними та ментальними особливостями різних держав. Мається на увазі неприйняття сучасного європейського постмодерністського підходу до розуміння прав людини, який суттєво змінює визначення допустимого та недопустимого, ха-

рактиер взаємозв'язку між особистісним та суспільним тощо.

Стан дослідження проблеми

Аналіз соціокультурних основ поняття прав людини в Конституції Угорщини 2011 року здійснено за допомогою, насамперед, джерел конституційного права Угорщини: Конституції Угорської Республіки 1949 року, Конституції Угорщини 2011 року, конституцій інших держав-членів Європейського Союзу, а також універсальних джерел міжнародного права, які стосуються прав людини в рамках Європейського Союзу. Велике значення для розгляду даного питання має правова, зокрема, прецедентна оцінка нової конституції Угорщини з боку європейських правових інституцій.

Окремі аспекти окресленої проблематики висвітлюються у дослідженнях як вітчизняних, так і закордонних науковців. Насамперед, варто відзначити науковий доробок М. Догана, Д. Пеласси, Л. Сморгунова, Ю. Самбутяна, М. Ільїна, М. Кармазіної, А. Романюка та ін. Однак, на сторінках української юридичної літератури питання прав людини за Конституцією Угорщини 2011 року ще не розглядалися.

У зв'язку із цим, **метою** даної статті є аналіз соціокультурних засад нової Конституції Угорщини в контексті європейських традиційних та сучасних постмодерністських підходів до прав людини.

Викладення основного матеріалу

Одним із суттєвих чинників радикальних інституційно-правових змін у міжнародних відносинах, які відбулися у другій половині ХХ століття, стала поява та кодифікація поняття прав людини в різних універсальних джерелах міжнародного права та національного законодавства.

Універсальним джерелом міжнародного публічного права, яке визначає права людини, є Всесвітня декларація ООН з прав людини 1948 року.

Питанню забезпечення прав людини є притаманний дуальний характер, оскільки воно регулюється, з одного боку міжнародно-правовими актами, а з іншого, нормами національного законодавства.

Міжнародні урядові та неурядові організації щороку публікують звіти про стан дотримання прав людини, зокрема у «недемократичних країнах». З цією проблемою стикаються не лише такі країни, як Білорусь, Іран, Китай, а також деякі нові держави-члени Європейського Союзу, які набули членства в цьому регіональному інтеграційному об'єднанні протягом 2004, 2007 та 2013 років.

Однією з держав, яка набула членства у Європейському Союзі у 2004 році, стала Угорщина. Ця держава по праву пишеться яскравою та драматичною історією, унікальною національною культурою та мовою, незнищеним відчуттям національної свідомості та гідності.

Пошук Угорщиною власного історичного шляху драматично тривав протягом всього ХХ століття. Політичний розвиток цієї держави пройшов крізь досвід революційної республіки, протомонархічної диктатури, держави, орієнтованої на модель фашистського державно-політичного устрою, а також соціалістичної країни.

Наприкінці 80-х років Угорщина була однією з держав Південної Європи, яка здійснила так звану «оксамитову революцію» – мирний перехід від авторитарного політичного режиму до системи багатопартійної представницької демократії. Це стало прологом до беззаперечного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію – «повернення» в Європу. Даний курс

передбачав радикальну ринкову трансформацію економіки постсоціалістичної держави, побудову багатопартійної політичної системи, адаптацію національного законодавства до норм права Європейського Союзу з перспективою безпосередньої дії на території держави законодавства ЄС після вступу до цього інтеграційного об'єднання.

Після демократизації політичного режиму в Угорщині діяла Конституція Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року, до якої протягом 20-ти років вносилися численні поправки.

Конституція Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року, зокрема її Преамбула, робила наголос на класовому підході до історії, соціалістичній перспективі розвитку народу Угорщини, а також видатній ролі СРСР у справі національного відродження угорців: «Более тысячи лет Венгрию питали и поддерживали труд, самопожертвование, формирующая общество сила народа. В то же время государственная власть была средством господствующих классов для подавления и эксплуатации бесправного народа. Наш народ вел тяжелую борьбу за общественный прогресс, за независимость страны; в бесчисленных испытаниях защищал и охранял национальное существование. В нашей истории началась новая эпоха, когда Советский Союз в ходе одержанных во второй мировой войне побед освободил нашу Родину от ига фашизма и открыл перед венгерским народом путь демократического развития. Трудовой народ при дружественной поддержке Советского Союза восстановил разрушенную войной, лежавшую в руинах страну. В борьбе против властителей и защитников старого строя венгерский рабочий класс в союзе с трудовым крестьянством, сотрудничая с прогрессивной интеллигенцией, завоевал и укрепил власть трудового народа» [4].

Попри наголос на підпорядкування цілей державного будівництва та прав людини і громадянина завданням побудови соціалістичного суспільства, Конституція Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року містить традиційні державно-центристські та суспільні цінності.

Слід зазначити, що пункт 1 параграфу 54 Конституції Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року оперує поняттям «права людини»: «Венгерская Народная Республика уважает права человека» [4].

Конституція Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року, відповідно до статті 54, робить наголос на балансі між громадянськими правами та державними і громадськими завданнями: «В Венгерской Народной Республике гражданские права должны осуществляться в соответствии с интересами социалистического общества; осуществление прав неотделимо от выполнения гражданских обязанностей» [5].

Серед прав, які гарантувалися громадянам Угорської Народної Республіки, слід назвати право на життя, фізичну цілісність, охорону здоров'я, працю, винагороду за працю, відпочинок, матеріальне забезпечення у разі старості або хвороби чи непрацездатності, вільне використання представниками національних меншин рідної мови та розвиток культури тощо.

Значного загальноєвропейського, переважно негативного, резонансу набуло прийняття 25 квітня 2011 року Парламентом Угорської Республіки, де на даний момент більшість місць посідає партія правого толку «Фідес», нової Конституції Угорщини (офіційну назву держави змінено відповідно до нової конституції з «Угорської Республіки» на «Угорщину»). Нова конституція набула чинності 1 січня 2012 року.

Даний основний закон Угорщини відрізняється певним, але не надто радикальним, за висновками Меморандуму Європейського Правого Центру, поворотом до традиційних «правих» соціокультурних цінностей європейського суспільства, які є запереченням як сучасної постмодерністської парадигми суспільного розвитку, яка вже давно стала законодавчо закріпленою практикою в таких державах-членах ЄС, як Нідерланди, Німеччина, Швеція, так і ідеалів часів приналежності Угорщини до соціалістичного співтовариства. Це закріплено у Преамбулі Конституції Угорщини «Національне кредо»: «Мы не призна-

ем приостановки действия исторической конституции в результате иностранных оккупаций. Отрицаем срок давности в отношении бесчеловечных преступлений, совершенных против венгерской нации и ее граждан под властью национал-социалистической и коммунистической диктатур. Мы не признаем коммунистическую конституцию 1949 года, поскольку она служила основой для тиранического правления, поэтому мы объявляем ее недействительной» [7].

Питання інтеграції держави до лав ЄС передбачає не лише зміни в економічній політиці з метою включення народногосподарчого комплексу до єдиного економічного організму ЄС, а й перейняття соціокультурних, ціннісних норм ЄС та закріплення їх на рівні національного законодавства.

Ці норми суттєво відрізняються від класичних політичних, економічних, соціокультурних та правових норм «старої» Європи XIX та першої половини XX століття. Європейські цінності XXI століття є суттєвою ревізією, а подекуди і відкиданням, традиційних понять про інститут національної держави, релігію, сім'ю, обов'язок, свободу, мораль. До того ж, сам ЄС є наддержавним утворенням (регіональним об'єднанням) нового типу, у рамках якого значна частина національного суверенітету держав-членів передається до спільного єдиного «європейського уряду» в Брюсселі. В ході свого становлення та розвитку ЄС крокував до ще більшої уніфікації економічних, політичних, правових систем, а також соціокультурних норм держав-членів.

Аналіз змісту Конституції Угорщини свідчить про бажання Угорщини, а також інших нових держав-членів чинити опір процесу «денаціоналізації» та дехристиянізації держави в рамках ЄС.

Фундаментальним морально-духовним та соціокультурним джерелом європейських традиційних цінностей є християнство. Вищезгадана преамбула Конституції Угорщини визнає провідну роль християнства у становленні історичної угорської нації: «Мы признаем роль христианства в сохранении нации. Уважаем различные

религиозные традиции нашей страны» [7].

Свідченням цього є Меморандум Європейського Правого Центру: «Новая Конституция Венгрии, в некоторой степени, основана на христианских и традиционных ценностях, и тем самым Венгрия отвергает постмодернистскую модель общества. Венгрия не является единичным примером такого отвержения, что свидетельствует о том, что постмодернистская модель общества уже не является обязательной в Европейском обществе» [6, с. 3].

Можна навести приклад також інших держав-членів ЄС, конституції яких також проголошують християнські цінності в якості засад державного та суспільного будівництва. Наприклад, преамбула Конституції Ірландії наголошує:

«Во имя Персвятой Троицы, от которой исходят все власти и к которой как к нашей последней надежде должны быть направлены все действия человека и Государства,

Мы, народ Эйре, смиренно признавая все наши обязанности перед нашим Священным Господином Иисусом Христом, который поддерживал наших отцов в столетиях испытаний...» [3, с. 325].

Аналізуючи підхід до прав людини в новій Конституції Угорщини та праві ЄС, ми маємо зазначити, що як нова Конституція Угорщини, так і право ЄС визнають основоположні права людини, а саме: право життя та його охорону, охорону гідності, здоров'я, безпеку, власність, освіту, працю та відпочинок, соціальні гарантії, свободу слова, зібрань, рівність у правах громадян незалежно від статі, раси, національності, право на відправлення релігійних культів, право на використання рідної мови та розвиток рідної культури тощо.

Концепція прав людини характеризується також співвідношенням між особистими правами людини та її обов'язками перед державою, а також характером відносин між церквою та світською державною владою.

Стаття О) нової конституції Угорщини акцентує необхідність участі кожного громадянина у виконанні громадських та державних завдань: «Каждый отвечает за само-

го себя, соответственно своим способностям и возможностям каждый обязан внести свой вклад в исполнение государственных и общественных задач» [7].

Соціокультурним цінностям, які містяться в праві ЄС, зокрема у Договорі про Європейський Союз 1992 року є притаманною відсутність чіткої орієнтації на певні релігійні або інші духовні цінності. Стаття 2 цього договору зазначає: «Союз основан на ценностях уважения человеческого достоинства, свободы демократии, равенства и соблюдения прав человека, включая права лиц, принадлежащих к меньшинствам. Эти ценности являются общими для государств-членов в рамках общества, характеризующегося плюрализмом, недискриминацией, терпимостью, справедливостью, солидарностью и равенством женщин и мужчин» [1].

Головним ідеалом, цінністю, відповідно до Статті D нової конституції, є сама угорська нація: «Венгрия, с учетом единства всей венгерской нации, несет ответственность за судьбу венгров, которые живут за ее пределами, способствует сохранению и развитию их сообществ, поддерживает их устремления, направленные на сохранение венгерского идентитета, осуществление индивидуальных и коллективных прав, создание общественных органов самоуправления, благополучие на родине, а также способствует их сотрудничеству друг с другом и с Венгрией» [7].

На відміну від положень Договору про Європейський Союз підхід до людської гідності, рівності чоловіка та жінки, визначається конституцією відповідно до ідеалів традиційного християнського суспільства Європи. Стаття II конституції встановлює та визначає певний еталон захисту людської гідності, а саме через повагу до цінностей більшості, а також чітко гарантує право на життя: «Человеческое достоинство неприкосновенно. Каждый имеет право на жизнь и человеческое достоинство, жизнь зародыша защищается с момента зачатия» [7].

Конституція Угорської Народної Республіки від 18 серпня 1949 року, а саме стаття 61, пункт 2 наголошує: «Закон стро-

го наказує за любую дискримінацію громадян на основі їх пола, вероисповедання або національності» [4]. Так само і нова конституція, у свою чергу, відповідно до пункту 1 статті XXIX гарантує захист саме національних меншин: «Національності, представителі котрих проживають в Угорщині, являються факторами формування держави. Кожен громадянин Угорщині, належачий до якої-небудь національності, має право вільно заявляти про свою національну належність і зберігати її. Представителі національностей, проживаючих на території Угорщині, мають право користуватися рідною мовою, вибирати особисті імена і громадські найменування на рідній мові, зберігати культуру і навчатися на рідній мові» [7].

На відміну від Конституції Угорщини, право ЄС, а саме стаття 21 Хартії основних прав Європейського Союзу значно розширює категорії осіб, які мають бути захищеними від дискримінації: «1. Забороняється дискримінація будь-якого роду, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії або переконань, політичних і інших поглядів, належності до національного меншинства, майнового положення, походження, обмеженої спроможності, віку або сексуальної орієнтації» [8].

Суттєвих нападків Конституція Угорщини зазнала через пункт 1 статті L, яка визначає поняття шлюбу як союзу між чоловіком та жінкою, наголошує: «Угорщина захищає інститут шлюбу як добровільно установлені подружні стосунки між чоловіком та жінкою, а також сім'ю, як основу збереження» [7]. Подібне визначення шлюбу, відповідно до нових демократичних стандартів ЄС, є запереченням права на укладання одностатевих шлюбів.

Однак, стаття 9 Хартії основних прав Європейського союзу підкреслює повний суверенітет держави-члена ЄС у цьому питанні: «Право на вступлення в шлюб і право на створення сім'ї гарантуються в соответ-

ствии с национальным законодательством, регламентирующим его осуществление» [8]. Аналогічне положення міститься і в Європейській конвенції з прав людини 1950 року: «Мужчины и женщины, достигшие брачного возраста, имеют право вступать в брак и создавать семью в соответствии с национальным законодательством, регулирующим осуществление этого права» [2].

Меморандуму Європейського Правового Центру надає висновок про цілковиту прийнятність та розповсюдженість серед держав-членів Європейського Союзу та Ради Європи тлумачення шлюбу як союзу чоловіка та жінки: «Сорок одно государство из сорока семи государств-членов совета Европы определяет брак как супружеский союз мужчины и женщины. Среди них несколько государств конституционно обозначают брак как союз между одним мужчиной и одной женщиной. Например, Конституция Польши предусматривает в Статье 18 «что брак, будучи союзом мужчины и женщины, а также семья, материнство и отцовство должны находиться под защитой и заботой Республики Польша. Кроме того, Украинская Конституция устанавливает, что «брак основывается на свободном согласии женщины и мужчины». Конституция Латвии также предусматривает, что «государство защищает и поддерживает брак как союз между мужчиной и женщиной, а также семью и права родителей и права ребенка». Учитывая такие примеры, положения новой Конституции Угорщини являются далеко не революционными» [6, с. 15].

Висновки

Таким чином, аналіз підходу до прав людини в новій Конституції Угорщини свідчить про законодавче закріплення традиційних європейських цінностей, які утверджують та захищають невід'ємні права людини, що стосуються біологічного та духовного розвитку людини в його традиційному розумінні. Це розуміння має на увазі опору на певні соціокультурні та релігійні цінності, змістом яких є конкретне уявлення про людину та навколишній світ. Даний приклад є підтвердженням розподі-

АНОТАЦІЯ

У даній статті автор розглядає соціокультурні основи поняття прав людини в Конституції Угорщини. У статті міститься висновок про правове закріплення в Конституції Угорщини традиційних підходів до сутності та процесу відтворення суспільних відносин. Наведено приклади найсуперечливіших, з точки зору, права Європейського Союзу, статей Конституції Угорщини щодо тлумачення засад організації суспільства. Проведено порівняльний аналіз поняття прав людини, яке міститься у попередньому та теперішньому основному законі Угорщині, а також праві Європейського Союзу та Ради Європи.

SUMMARY

The author considers in the article social and cultural basis for the notion of human rights of Hungarian Constitution. The article contains the conclusion concerning laying down traditional approaches to sense and process of making public relations. The examples of the most contradicting, in accordance with European Union law, Hungarian Constitution's articles relating to public organization principles are given. The comparative analysis of human rights notion, under previous and current basic law of Hungary and the law of European Union and Council of Europe is made.

лу конституцій держав-членів ЄС на ті, які зберігають вірність традиційним цінностям і ті, які суттєво скорегували своє національне законодавство відповідно до нового уявлення про права людини. Еталоном демократичності та дотримання прав людини відповідно до права ЄС є нівелювання попередніх соціокультурних опор суспільного розвитку, універсалізація та кодифікація в праві неприйняттого для традиційного суспільства поняття про людину та її права.

Нова Конституція Угорщини свідчить про подальший історичний, політичний та соціокультурний розвиток Угорщини в умовах ХХІ століття, її бажання крокувати власним шляхом розвитку через збереження класичного інституту національної держави європейського зразку.

Література

1. Договор о Европейском Союзе от 1992 года [Електронний ресурс] // Информационно-правовой портал «Гарант» – Режим доступу: http://base.garant.ru/2566557/1/#block_1000;
2. Европейская конвенция по правам человека 1950 года [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004;

3. Конституции государств Европейского Союза. Под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного анализа правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова. – М.: Издательская группа НОРМА – ИНФРА, М, 1999. – 816 с.

4. Конституция Венгерской Народной Республики от 18 августа 1949 года [Електронний ресурс] // Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова – Режим доступу: <http://worldconstitutions.ru/archives/789>;

5. Лиссабонский договор, изменяющий Договор о Европейском Союзе и Договор об учреждении Европейского Сообщества [Електронний ресурс] // Сайт «Право Европейского Союза» – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/lisbon>;

6. Новая венгерская конституция // Меморандум Европейского Правового Центра;

7. Основной закон Венгрии от 25.04.2011 // Специальный номер бюллетеня «Magyar Közlöny»;

8. Хартия основных прав Европейского Союза // Сайт Верховной Рады Украины [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524.